

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovec, Kutina, Sesvete, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice, Veliki Tabor, Virje i Zelina)

TEHNIČKO UREDNIŠTVO

Stručni kolegij Gradskog muzeja Bjelovar

Glavni i odgovorni urednik: Goran Jakovljević

Tehnički urednik: Željko Vukčević

Uređivački kolegij: Goran Jakovljević (Bjelovar), Miroslav Klemm (Varaždin), Smiljka Marčec (Čakovec), Rastko Pražić (Kutina) i Antun Stišćak (Koprivnica)

Muzejski vjesnik izlazi jedanput godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Za sadržaj i lekturu tekstova odgovaraju autori.

Glasiло solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

Nakladnik: Gradski muzej Bjelovar

Za nakladnika: Božidar Gerić

Tisak: COLORPRINT Bjelovar

Broj 13 - ožujak 1990.

God. XIII.

Naklada: 900 komada

Naslovna stranica: Keltski novac iz Ribnjačke kraj Bjelovara, 1. st. pr.n.e.

A-990/97

zrakom puhanjem na usta). Marko Križan naslijedio ih je kada mu je bilo petnaest godina, danas još uvijek postoji originalan njihov drveni dio. Ovaj narodni duhački instrument s mijehom nekada se upotrebljavao ne samo na ovom dijelu Vojne Krajine (koji je nakon razvojačenja postao bjelovarska, a zatim bjelovarsko-križevačka županija) već i u zapadnoj Slavoniji. Njihovo ime služi i kao sinonim za **gajde**.¹³ Iscrpane podatke o dudama donosi Z. Lovrenčević u svom već citiranom radu o tom instrumentu u Bilogori, gdje piše o njihovom imenu, ergologiji, muzičkim osobinama, porijeklu duda i ličnosti dudaša. Od kada su one ovdje u upotrebi, nije poznato. Najviše su upotrebljavane u 19. stoljeću, kada se bez njih nije mogla održati ni jedna svadba ili kakva druga seoska priredba. U to je vrijeme u selu dudaš bio najvažnija i najpoštovanija osoba - arbiter za narodne običaje, nošnje i glazbu. No nakon prvog svjetskog rata dudaše počinju sve više istiskivati tamburaši, a sasvim prestaju djelovati oko 1950. godine.¹⁴ Danas su one - piše Lovrenčević - samo mrtvi spomenik stare kulture.

Bilješke:

1. Sukob do kojega je došlo između Franje Josipa I i dakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera, jednog od najvećih boraca za ujedinjenje svih južnih Slavena, izazvala je biskupova brzojavna čestitka poslana u Kijev povodom 900-obljetnice pokrštenja Rusa.

2. Ivan IVANČAN - Zvonimir LOVRENČEVIĆ, Narodni plesovi Hrvatske, knj. 3 - Bilogora, Zagreb 1969., str. 63. - Zvonko LOVRENČEVIĆ, Dude u Bilogori, Rad XV-og kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije (poseban otfisak), Sarajevo 1971., str. 367.

3. Zapisao ga je bjelovarski kolekcionar Ivan Barešić pod naslovom "Historija jednih duda iz god. 1888. po pričanju Križan Marka".

4. Identičan događaj, ali iz 1818. godine, u čast cara i kralja Franje II i njegove supruge Karoline prigodom njihova dolaska u Zagreb, registriraju Draginja JURMAN-KARAMAN, Zagreb u klasicističkom dekoru, iz starog i novog Zagreba II, Izdanja Muzeja grada Zagreba 3., Zagreb 1960., str. 184. i Maja BOSKOVIĆ-STULLI, O folklorizmu, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU Zagreb 1971., str. 165.

5. Maja BOSKOVIĆ-STULLI, n. dj., str. 166.

6. Od uglednih gostiju u njegovoj su pratnji bili prijestolonasljednik Rudolf, nadvojvode Vilim, Josip i Otto, feldmaršallajtnant grof Paar, engleski prijestolonasljednik princ od Wallea, hrvatski ministar Kosta Bedeković, ugarski ministar Bela Orezy, ban grof Dragutin Khuen-Hedervary i mnogi drugi. Većina ih je, bez sumnje, bila to poslijepodne s carem.

7. Stariji brat Marka Križana.

8. Podaci u literaturi su kontradiktorni. Dok se na jednom mjestu (IVANČAN - LOVRENČEVIĆ, n. dj., str. 63.) citira izvorni podatak, na drugom se (LOVRENČEVIĆ, n. dj., str. 367.) iz mení nepoznatog razloga, navodi "dvadesetak mladića i djevojaka" što ne stoji u izvornom Križanovom kazivanju.

9. "Cvancika", popularna nominala u 18. i 19. stoljeću, bio je novac od 20 krajcara. Na početku svoje vladavine kovao ih je i Franjo Josip I. - Vrijednost ove nominala Križan objašnjava slijedećim riječima: "To je u ono vrijeme bilo mnogo, jer čovjek radnik morao je raditi od ranog jutra do noći, ako je htio zaraditi takvu srebrnu 'cvanciku'".

10. Tako kaže Z. Lovrenčević, a Branko BRATANIC, Bjelovar u etnografskom pogledu, Hrvatska enciklopedija sv. II, Zagreb 1941., str. 660. već te, 1941. godine za ovu nošnju kaže da je "danas već gotovo potpuno izgubljena...". - O ovoj nošnji vidjeti i poglavlje "Opći osvrt na narodnu nošnju Bilogore", u knjizi Gordane MATUNCI, Narodna nošnja Bilogore - Veliko Trojstvo, Priručnik za rekonstrukciju nošnje, Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1988., str. 11-13.

11. Vidi Zvonimir LOVRENČEVIĆ, Tambura "samica" u okolici Bjelovara, Narodno stvaralaštvo, sv. 5., Beograd 1963., str. 313-324.

12. Ivan IVANČAN - Zvonimir LOVRENČEVIĆ, n. dj., str. 70.

13. Između njih postoji ipak stanovita razlika. Gajde su također duhački instrument s mješinom, poznat kod mnogih evropskih i vanevropskih naroda. Potječu iz Azije, a preteče su im instrumenti s mješinom koji su se upotrebljavali u starom Rimu. Rimski vojnici proširili su ih po čitavom Rimskom carstvu.

Slavica MOSLAVAC, Muzej Moslavine Kutina

Lončarstvo u Moslavini

U moslavačkim selima, udaljenim od većih naselja i raskrsnica puteva u koje ne prodiru brzim tempom noviteti iz grada, nalazimo još i danas u svakodnevnoj upotrebi zemljano posude koje je korišteno za čuvanje i pripre-

manje hrane i tekućine (npr. mlijeka, masti, masla, pekmeza, razna pečenja, tijesta, sira i dr.) kao i mnoge druge upotrebne i ukrasne predmete.

Jednostavni oblici i tehnologija izrade, kao i

ukrasi na njima upućuju nas na davno porijeklo lončarstva, koje nije samo slavensko, nego seže dublje u prošlost, sve tamo u ilirska i keltska vremena. Lončarsku vještinu proizvodnje glinenog posuđa pečenjem na visokoj temperaturi, kao i upotrebu lončarskog kola narodi Evrope preuzeli su od Kelta.

Zemljano crno posuđe (lonac obješen na verigama iznad vatre), koristio se za kuhanje na otvorenom ognjištu, no, taj način pripremanja hrane nestaje krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Danas se, iako rijetko, grade kamini za grijanje prostorija, zbog osobitog efekta: plamsanja ognjenih jezičaka, pucketanja, što u čovjeku budi sjećanje na pradavnu prošlost kada se vatra štovala kao božanstvo.

U najstarijoj finskoj pjesmi KALEVALI kaže se da je:

*"Borov korijen bio prvi stan,
a šupalj kamen najstariji lonac."*

Današnje suvremeno "Milox" sude nije nikakva novina, već se takav način postavljanja posuda, na principu sistemskog kuhanja, tj. slaganja jedne posude ponad druge, poznaje i koristi već stoljećima.

A Godley, naučnik iz Oxforda, napisao je o drevnom svijetu slijedeće:

*"Ono što pravo objašnjenje krije
što su ljudi činili i znali
nije poezija, a ni proza nije,
no čupovi samo, veliki i mali!"*

Lončari su zemljano posuđe oblikovali ili bez lončarskog kola, odnosno na ručnom (starijem), ili nožnom (mlađem) lončarskom kolu.

Prvotni oblik lončarskog kola bijaše jednostavna drvena ploča koja je služila kao podloga pri izradi, a spominje se prije 3000 godina u Egiptu. Primitivna lončarska kola nalazimo kod nas još i danas u Lici, Dalmaciji, Istri i Makedoniji.

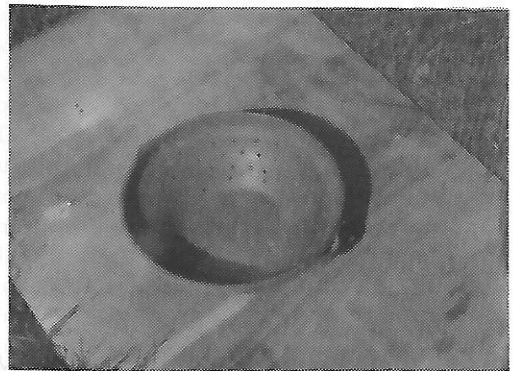
Kod nas su lončari posuđe izrađivali od domaće bijele ili sive gline na nožnom lončarskom kolu. Iskopanu glinu kući su dovozili zaprežnim kolima, sušili je da ne bude suviše vlažna, pročišćavali je od nečistoća, mrvili je batom ili rukama (danas to rade ručnim

mašinama), te stavljali na valjaču - drveni stol, gdje se mijesila tako dugo dok nije postala dovoljno mekana i podesna za izradu raznih

Sl. 1. ŠTUCA, KRUGLA, STUCKA, služi za nošenje vode, Kaniška Iva Foto: S. Moslavac

oblika: PEHARČEKA (vrčeva), STUCKI (ŠTUCA, KRUGLE), TEGLI (čupova), BARRILA, TIGANJKI, MASLENJAČA, CEDILKI, ZDELA (rangle), tanjura i dr.

Sl. 2. CEDILKA, služi za cijedenje sira, tijesta i dr., Voloder Foto: S. Moslavac

Ako je glina bila premasna dodavao bi se pijesak.

Lončar je pri radu koristio vrlo jednostavne drvene alatjike u obliku trokutastog ili četverokutog noža i mokru krpu.

Predmet je oblikovao od jedne grude zemlje, počevši od dna, a zatim gradio stijenke do određene visine što je ovisilo o veličini i obliku samog predmeta. Prihvate (dva ili jedan) kao i "nazubljene" ukrase dodavao je naknadno pomoću valjušaka.

Kad je predmet izmodeliran i ukrašen, postepeno se sušio na daskama (DRUG - daske postavljene iznad peći), da ne dođe do pucanja ili na suncu. Poslije sušenja slijedio je proces pečenja u lončarskim pećima smještenim u komori ili zasebno. Peć je bila napravljena od ljeskova pruća, cigle i ilovače, oblika nepravilne kupole. S prednje strane nalazio se otvor kroz koji se ložilo, a odozgo kroz drugi otvor predmeti su stavljeni u peć prije loženja. Peklo se oko 6-8 sati i još se pola dana ostavljalo u peći da se ohladi. Ohlađeno se vadilo van i po želji glaziralo s unutrašnje odnosno s vanjske strane.

Pored urezanih i utisnutih ukrasa, valovnica, cik-cak i isprekidanih linija, lončari su lončariju ukrašavali i bojom. Od crvene zemlje pravili su crvenu (ENGOBU) kojom su bojali (ENGOBIRALI) sirove proizvode. Bijelom zemljanom bojom (BAJSA) također su izvodili ravne, valovite i stilizirane cvjetne motive.

Lončari su izrađivali robu za potrebe svog sela ili svoga kraja, razvažali je kolima i razmjenjivali za žito (2x žita u tu posudu koja se prodaje). Taj način razmjene zadržao se do 60-tih godina 20. stoljeća. Kasnije se razmjena za žito zamjenjuje prodajom robe za novac.

Moslavačke lončare ne možemo ubrojiti u poznate i priznate proizvođače grnčarije, jer ovaj kraj, zbog nedovoljno kvalitetne zemlje,

nikada nije izrađivao specifične lončarije, već su ovamo svoje proizvode dovozili lončari iz Hrvatskog Zagorja i Posavine koji čuvaju osnovne karakteristike lončarstva panonskog areala.

Literatura:

1. Kaj Birket-Smith: Putovi kulture, Matica Hrvatska, Zagreb 1960.
2. Jirži Neustupni: Praistorija čovječanstva, Sarajevo 1960.
3. Terenska istraživanja u selima Moslavine: Repušnica, Voloder, Gračenica, Potok, Stružec, Kapilica, Ciglenica, Rogoža.

Pottery in Moslavina

The characteristics of pottery of the Panonic territory are: foot potter's wheel, modelling out of one clod of earth, variegated ornaments carried out through ENGOBA and BAJSA in the form of ČUPOVI, STUCKE, TIGANJI, PEHARČEKI, BARILA, MASLENJACE, ZDELE etc. which connects this pottery with the Middle Europe.

Moslavina is not known for its potter's ware as typical one (which is the consequence of the inadequate sort of earth used for this purpose) but the men still occupied themselves with this craft.

The earthenware made by the rare potters was modelled upon the products from Hrvatsko Zagorje and Posavina which came to the rural households of this area by means of trade or barter.

Translated by: Slavica Moslavac